

Vakantiewerk?

Repliek op de commentaren van Edward Groenland en Fred Wester

Harrie Jansen*

Het voordeel van het schrijven van commentaren – en replieken – is dat je veel minder denkwerk hoeft te doen dan de eerste auteur gedaan heeft. Vakantiewerk zou je kunnen zeggen, hoewel er in dit geval juist geschreven is in een drukke opstartperiode van een nieuw academisch jaar, waarvoor dank aan de commentatoren. Meteen ligt er alweer een typologie: er is (serieus) regulier werk en (vrijblijvend) vakantiewerk. Twee soorten werk. Goede geldige typologie? Ja, zegt Groenland, want de lezer herkent het onderscheid onmiddellijk. *Face validity*, dus het geldigheidsbewijs is geleverd. Maar methodologisch gezien is dit te gemakkelijk. Als je vijf lezers zou vragen om een definitie van smulpapen en gezondheidsfreaks, in het voorbeeld van Groenland, dan zou snel blijken dat die *face validity* niet berust op een inhoudelijke consensus. Kortom, die ‘natuurlijke’ typologieën zijn bij nadere beschouwing niet zo simpel. Bovendien lijkt de classificatie ervan als ‘theoretisch’ (versus empirisch) gebaseerd te zijn op een negatieve waardering voor theorie; het hoort bij vakantiewerk. Segmentatie op empirische basis zou het serieuzere werk zijn. Dat is een indeling van een consumentenpopulatie op basis van vooraf geselecteerde kenmerken, expliciet gericht op de praktijkbehoeften van de opdrachtgever, terwijl de ‘natuurlijke’, ‘theoretische’ typologie een indeling is vanuit het perspectief van de burgers. Toch kan ik me goed voorstellen dat de typologie van smulpapen en gezondheidsfreaks redelijk hanteerbaar is voor bakkers, maar veel minder voor bijvoorbeeld medische vetzuchtbestrijders. Het belangrijkste verschil lijkt hier dat in het ene geval een vooraf vastgestelde dienst of product verkocht moet worden en in het andere geval vanuit de levensstijl van klanten(groepen) gezocht wordt naar het best passende aanbod. Dus aanbodsturing versus vraagsturing. Segmentatie is dan een aanbodgestuurde typologie. Methodologisch zie ik niet veel verschil tussen beide soorten typologie. In beide gevallen is er onderzoek nodig om (a) de impliciete conceptuele structuur, (b) de contextgebondenheid en (c) de relatie met relevante effecten vast te stellen alvorens de wetenschappelijke kwaliteit van de indeling te beoordelen.

De verontrusting van Groenland over de gebrekkingheid van het conceptuele kader waarmee het benzo-onderzoek startte, begrijp ik niet; althans niet vanuit wetenschappelijk oogpunt, wel vanuit kostenefficiëntie natuurlijk. Intellectuele ontdekkingen markeren een doorbraak van tot dan toe heersende denkbeelden. Dat betekent echter nog niet dat de gebruikelijke denkbeelden waardeloos zijn – het verslag over het benzo-onderzoek zou alleszins acceptabel geworden zijn zonder

* Dr. H.A.M. Jansen is socioloog en gepensioneerd als docent medische sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en als onderzoekscoördinator op het onderzoeksbureau IVO in Rotterdam. E-mail: hj.kwalon@gmail.com.

de typologie. Maar het is wel verlamvend voor de ontwikkeling van het onderzoek als vooraf vastgestelde conceptuele schema's heilig verklaard worden. Daarmee krijgt de onderzoeker oogkleppen op en weinig ruimte om zijn analytische scherpte te ontwikkelen. Dan is het wachten tot er een goeroe komt die de sector van aha-ervaringen voorziet op netwerkdagen. Misschien zijn goeroes daarom in dit veld zo populair. Zij leveren aan de onderzoekers de intellectuele prikkels die in de dagelijkse praktijk te veel geld kosten en aan de sector de toch altijd broodnodige vernieuwende ideeën om bij de tijd te blijven.

Fred Wester stelt op de eerste plaats dat je niet altijd hoeft te eisen dat een onderzoeker alles gedaan heeft wat nodig is om een typologie te valideren; de eisen variëren naargelang het doel van het onderzoek. Daar ben ik het wel mee eens.

Vervolgens brengt Wester naar voren dat het begrip 'typologie' nogal verschillend gebruikt wordt. In interpretatieve stromingen wordt typologie gekenmerkt 'door de theorie, bijvoorbeeld in de zin dat (...) de mechanismen waarmee het beestje functioneert, voor elk type anders is!' Maar dat is ook wat ik bedoel: bij de gewoontegebruiker is de dynamiek achter het chronische gebruik een andere dan bij de gepreoccupeerde gebruiker. De gewoontegebruiker is een ander beestje dan de gepreoccupeerde gebruiker. Mutatis mutandis zou dit ook kunnen gelden voor de smulpaap en de gezondheidsfreak. De kwintessens van de configuratieanalyse (niet alleen in tegenstelling tot correlatieanalyse – zoals Ragin steeds benadrukt – maar ook in tegenstelling tot holistische dimensionale synthese) is nu juist dat specifieke verschillende combinaties van kenmerken tot consistent verschillende specifieke soorten dynamiek leiden. Dat is in feite ook de logica van historisch onderzoek zoals dat van Weber over het ontstaan van het kapitalisme: een bepaalde combinatie van maatschappijkenmerken bleek een noodzakelijke en voldoende voorwaarde voor het ontstaan van het kapitalisme. Of neem Durkheims typologie van suïcides: verschillende combinaties van vier kenmerken (onderregulering, overregulering, bindingstekort en overmatige binding) definiëren dynamisch sterk verschillende soorten suïcide.

Wat de verhouding tussen theoretische en empirische typen betreft, wil ik nog voorstellen om onderscheid te maken tussen enerzijds empirisch voorkomende *combinaties van kenmerken* en anderzijds empirische *typen*; dat onderscheid maakte ik eerder niet. De term *type* zou ik willen reserveren voor *inhoudelijk benoemde* combinaties, en dat betekent dat ze (impliciet of expliciet) 'theoretisch' geïnterpreteerd zijn. Empirische typen zijn dan die waargenomen kenmerkencombinaties waarvoor een plausibele verklaring is gevonden die wordt uitgedrukt in de benoeming van die combinatie. Theoretische typen zijn geconstrueerd op basis van theoretisch afgeleide kenmerkencombinaties waarvoor enige empirische plausibiliteit is gevonden, ook al bestaan zij niet in hun pure vorm. Theorie en empirie komen nooit helemaal tot elkaar, aangezien de werkelijkheid strikt genomen ondenkbaar en onuitsprekelijk is. Verder beperkt de sociale en historische beperking van de data natuurlijk het geldigheidsdomein van de empirische typologie. Na de typologieconstructie kan de analytisch inductieve of replicatieve weg starten om te zien in hoeverre de typologie generaliseerbaar is. Elke typologie blijft een hypothese en inderdaad: het wetenschappelijk onderzoek is nooit af, ook al zijn alle broodjes verkocht en alle pillen geslikt.